TOLUNAY, A., 1999., Hızlı Kırsal Değerlendirme Tekniği (Rapid Rural Appraisal), Orman Mühendisliği Dergisi, Eylül, Yıl: 36, Sayı: 9, Ankara, Türkiye.

HIZLI KIRSAL DEĞERLENDİRME TEKNİĞİ (Rapid Rural Appraisal, RRA)

Dr. Ahmet TOLUNAY*

1. GİRİŞ

Sosyal ormancılık; ormancılık alanındaki kalkınma faaliyetleri için geniş kabul görmüş bir yaklaşım şeklidir. Bu yaklaşımın en önemli odak noktası, ormancılık uygulamalarında *sosyal değerlerin* ön plana çıkartılmasıdır. Sosyal ormancılık uygulamalarında, *insan ekosistemi* ve *orman ekosistemi* arasındaki ilişkilerin ve bunların karşılıklı etkileşimlerinin anlaşılması önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu nedenle, *orman ekosistemi* ile *kırsal yöre insanlarının* ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde araştırılması ve toplumsal gereksinimler ile ilgili bilgilerin dikkatli ve sistematik bir şekilde toplanması ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Ormancılık alanında planlama çalışmalarında görev yapan kişiler arasında, sınırlı sayıda *sosyolojik araştırma tekniği* bilinmektedir. Bunlar; *geleneksel orman envanteri* veya *klasik sosyal envanter* ya da *anket çalışmaları* şeklindedir. Bu teknikler, *orman ekosistemi* üzerinde çeşitli etkileri olan *insan unsuruna* önem vermemekte ya da yeterince dikkate almamaktadır. Geleneksel niteliği olan bu teknikleri kullananlar, çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bunlardan bazıları;

(1) Elde edilen bilgiler yüzeysel kalmakta ve dışarıdan gelen bir araştırıcının farazi bilgileri olmaktadır.

(2) Geleneksel teknikler uzun zaman gerektirmekte ve bitirilmesi için özel çaba sarf etmek zorunda kalınmaktadır.

(3) Yapılan çalışmaların maliyeti yüksek olmaktadır.

(4) Çalışmalar genellikle ankete dayandıkları için, olaylar araştırıcının inisiyatifi doğrultusunda gelişmektedir.

(5) Anketler gereksinim duyulan bilgileri arzulanan düzeyde sağlayamamaktadır.

Bu sorunlar nedeniyle, sosyal ormancılık alnında kullanılabilecek alternatif araştırma stratejileri;

(1) Araştırıcılar ile kırsal yöre insanları arasında doğrudan, yoğun bir etkileşimin kurulmasına olanak vermelidir.

(2) Kısa zaman süresi içinde daha az maliyetle, doğru ve eksiksiz bilgiler sağlayabilmelidir.

(3) Geniş bir bilgi birikimi avantajı ile, sosyal ormancılık uygulama sürecinin yönünü çizgisini ortaya koyabilmelidir.

* Ağaçlandırma Mühendisi Alaşehir-Manisa

Yukarıdaki sorunları ortadan kaldırabilecek alternatif araştırma tekniklerinin geliştirilmesine yönelik arayışlar *"Hızlı Kırsal Değerlendirme Tekniği (Rapid Rural Appraisal, RRA)"* ni ortaya çıkarmıştır. Böylece RRA; orijinal yaklaşım şeklinden hareket edilerek, sosyal ormancılık uygulamaları için geliştirilmiş ve kullanılmıştır.

Bu bilgi notu RRA çalışmaları içerisinde yapılan ve uygulanan temel prensipleri özetlemek için hazırlanmıştır.

2. RRA TEKNİĞİNİN TANIMI

RRA; bir kırsal yerleşim biriminin yöresel yapısını anlamak amacıyla, çeşitli uzmanlık alanına sahip kişilerden oluşan bir ekip tarafından, en az 4 gün en fazla 3 haftalık süre içinde kırsal yapının gözlemlendiği ve kırsal yapı içerisindeki insanlarla, mülakat ve görüşmelerin yapıldığı bir kırsal değerlendirme çalışmasıdır.

3 RRA ANA PRENSİPLERİ

RRA'nın sosyal ormancılık çalışmalarında kullanılması sırasında aşağıdaki ana prensiplerinin yerine getirilmesi gerekmektedir.

3.1. Hız ya da Süratlilik *(Rapid)*

RRA; kısa bir zaman süreci içerisinde bilgi toplayan bir teknik olarak geliştirilmiştir. **Yarı yapısal. mülakatlar** *(unstructured interviewing)* görüşme yapılan kişilerden, istenilen bilgilerin kısa zamanda elde edilmesini sağlamaktadır. Tekniğin çeşitli uzmanlık alanlarına sahip kişilerden oluşan bir ekip tarafından uygulanması, *gerek araştırıcıların kendi aralarında ve gerekse araştırıcılar ile kırsal yöre insanları arasında, hızlı bir işleyiş niteliği olan* ***öğrenim mekanizması*** kurmaktadır. Bu mekanizma, elde edilen bilgilerin zaman zaman gözden geçirilerek *(f'eed-back)* düzeltilmesine olanak vermektedir.

3.2. Bilgi Ağı Kurmak *(Triangulation)*

RRA tekniği, *çeşitli bilgi kaynakları ile araştırıcılar arasında* ***yoğun bir etkileşimi*** gerektirir. Kırsal yapının ortaya konulmasında, yararlanılabilecek birçok bilgi kaynağı bulunmaktadır. RRA ekibi, bu bilgi kaynaklarına ulaşabilmelidir. Bilgi ağı şebekesinin kurulması, *yarı yapısal mülakatlar* yapılarak elde edilen bilgilerin güvenirlik düzeyini artırmaktadır. *Çeşitli kaynaklardan bilgi elde etmeye yönelmek ve farklı kırsal yöre insanları ile görüşmelerde bulunmak*, bu prensibin temel hedefidir. Böylece RRA; *farklı konum ve görüş açılarında bulunan bilgi kaynakları ile,* ***kırsal olayların sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına*** olanak vermektedir.

3.3. Tekrarlayıcılık *(Iterative)*

Elde edilen bilgilerin doğruluğu ve güvenirliğini artırmak için, RRA ekibi tarafından yapılan işlemler sürekli olarak yinelenmelidir. Araştırıcıların başlangıçta kurmuş *oldukları hipotezler ve varmış oldukları sonuçlar*, elde edilen yeni bilgiler çerçevesinde geçerliliğini yitirebilir. Bu nedenle farklı hipotez ve sonuçlara ulaşıldığında, eski hipotez ve sonuçlar bütünüyle terk edilmelidir.

3.4. Ekip Çalışması *(Holistic)*

RRA; üzerinde çalışılan *kırsal yörenin resmini çok yönlü uzmanlık alanları ile yakalanmasını* hedeflemektedir. Bu nedenle, *kırsal sistemin karmaşık ve bileşik ilişkilerinin ortaya konması* gerekir. Bu işlem, farklı uzmanlık alanlarına sahip kişilerin oluşturduğu bir ekip tarafından yapılabilir. Örneğin, böyle bir ekibin üyeleri; *orman mühendisi, ziraat mühendisi, veteriner hekim, sosyolog, ekonomist*, vb gibi uzmanlık alanı olan kişilerden oluşabilir. Eğer bu sağlanamıyorsa, çok yönlü konulara görüş açısı olan araştırıcılara, ekip üyesi olarak görev verilebilir.

3.5. Karşılıklı Etkileşim *(Interactive)*

Yarı yapısal mülakatlar, *ekip üyeleri ile kırsal yöre insanları arasında yoğun bir etkileşim yarattığı gibi, aynı etkileşim ekip üyeleri arasında da* yaşanmaktadır. RRA çalışmasının etkili ve verimli olabilmesi için, *ekip üyeleri arasında sık sık toplantıların yapılması ve araştırma hipotezlerinin gözden geçirilmesi* gerekmektedir. Kısaca; RRA kırsal yöreden geçerli ve sağlıklı bilgi elde edilmesinde, toplanan ham bilgilerin analiz ve sentezinde yoğun bir etkileşim ve katılım içerisinde bulunulmasını gerektiren bir çalışma ortamını zorunlu kılmaktadır.

3.6. Yöresel Bilgi Temeli *(Indigenous Knowledge-Based)*

Sosyal ormancılık plan ve projelerin dizaynına temel teşkil edecek bilgilerin, *doğrudan doğruya kırsal yörede yaşayan insanlardan elde edilmesi*, RRA'nın diğer bir önemli prensibidir. Bu nedenle RRA'nın, *çalışılan kırsal yöre üzerinde yoğunlaştırılması* gerekmektedir. Kırsal yöre insanlarının karşılaştıkları sorunların çözümlerine yönelik öneri ve yaklaşımları, sağlıklı plan ve projelerinin oluşmasına zemin hazırlar. Bu açıdan elde edilen bilgiler, kırsal yörelerden elde edilmiş *katışıksız ve saf bilgiler* olmalıdır.

4. RRA ÇALIŞMALARININ YÜRÜTÜLMESİNDE ANA AŞAMALAR

RRA çalışmasının hızlı bir şekilde, kısa zaman süreleri içinde yapılması önemli bir prensip olmasına rağmen, çalışma süreci boyunca çok iyi bir organizasyonun kurulması gerekmektedir. RRA çalışmasına başlanılmadan önce; *bu çalışmanın neden yapıldığını ve hangi amaçlara hizmet ettiği ortaya konulmalı ve üzerinde çalışılacak kırsal yöre ya da bölge, **coğrafi alan** olarak* belirlenmelidir. Bu işlemlerin yapıldığı varsayımı altında, bir RRA çalışmasının organizasyon ve planlaması temel olarak; *(1) Mevcut Veri ve Bilgilerin İncelenmesi (Secondary Source Matarial Review), (2) RRA Çalışma Konularının ve Anahtar Soruların Belirlenmesi (Formulation of Subtopic and Key Questions) (3) Arazi çalışmaları ve Organizasyonu (Field Study Organization), (4) RRA Raporlarının Hazırlanması*, dört temel çalışma aşamasından oluşmaktadır. Bu dört aşamaya ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

4.1. Mevcut Veri ve Bilgilerin İncelenmesi *(Secondary Source Material Review)*

Sosyal ormancılık programları için incelenmesi ve gözden geçirilmesi gereken bilgi ve verilerin bazıları;

*çalışılan alan üzerindeki yerleşim birimlerinin isimleri, idari açıdan durumları *(mahalle, mezra, köy, ilçe, il, bölge, vb gibi),*

*çalışılan alanın coğrafi konumunu ortaya koyan; *haritalar, krokiler, tapu ve kadastro kayıtları, mülkiyet belgeleri,*

*nüfus bilgileri ve nüfus *eğilimleri (doğumlar, ölümler, göçler nüfus artış ve azalış oranları, vb gibi),*

*klimatik bilgiler *(yağış, sıcaklık, rüzgar, vb gibi),*

*tarımsal ürün çeşitleri ve tarımsal ürün istatistikleri,

*çevredeki orman varlığı, ağaç türleri, servet ve artım, vb gibi,

*pazar fiyatları ve talepleri,

*köy profilini ortaya koyacak diğer bilgiler,

olarak belirtilebilir. Bu bilgi ve veriler, *resmi ve özel kuruluşların kayıt ve istatistiklerinden* elde edilebilir. Öte yandan, aynı yöre üzerinde daha önce yapılmış olan araştırmalar, RRA ekibinin incelemesi gereken bilgi kaynakları arasındadır. RRA ekibi, çeşitli kaynaklardan elde edilen bu bilgilerin *güvenilirliğini* saptayabilmelidir. Mevcut veri ve bilgiler, RRA ekibine üzerinde çalışılacak olan kırsal yöre hakkında fikir vermekte, RRA ***çalışma konularının ve anahtar soruların*** belirlenmesinde yardımcı olmaktadır.

4.2. RRA Çalışma Konularının ve Anahtar Soruların Belirlenmesi *(Formulation of Subtopic and Key Questions)*

Üzerinde çalışılan kırsal yöre hakkında elde edilen mevcut veri ve bilgilerin analizinden sonra, RRA çalışma konularının belirlenmesine geçilebilir. Bunlar, *yarı yapısal mülakatlarda* araştırıcılara öncülük edecektir. Geliştirilecek olan RRA konuları, görüşme ve mülakat yapılacak kişilere yöneltilecek *anahtar sorulardır*. RRA *çalışma konuları ve anahtar soruların* belirlenmesinde şu hususlara dikkat edilmelidir.

Yapılacak olan RRA çalışmasının amaçları belirlenmelidir: RRA çalışma konuları ve anahtar sorular, çalışmanın amaçlarıyla uyumlu olmalıdır. Bu durum, çalışma amaçlarının ekip üyeleri tarafından iyi anlaşılmasını gerektirir. RRA ekibi araştırma amaçları doğrultusunda, *kırsal sistemin yapısal olarak ortaya konması için gerekli olan, birçok konu ve sorunu belirleyebilir.* Bunlar, araştırıcıların köylüler ile birlikte mülakat yapacağı konulardır. Bu nedenle RRA *çalışma konuları ve anahtar sorular*, basit ve dar çerçevesi olan anket soruları şeklinde değillerdir.

Analizi yapılacak üniteler belirlenmelidir: RRA çalışmasının yürütüleceği ünite ve birimler; *hane halkı, mahalle ya da mezra, köy ya da bir köy grubu* olabilir. Pratikte araştırıcılar, *bir bütün olarak yerleşim birimlerinin yapılarını ortaya koyacak araştırmalar* ile başlamaktadır. Bu aşamada, analiz ünitesi genellikle bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan analiz ile *köy sisteminin profili* ortaya konduktan sonra, hane halkı düzeyinde çalışmalara geçilmektedir. Böylece, *hane halkı düzeyinde bilgi ağı şebekesi* kurulmuş olmaktadır.

RRA çalışma konularının belirlenmesi ve geliştirilmesinde aşağıdaki araçlar kullanılmalıdır:

* Elde edilebildiği kadar hazır veri ve bilgiler üzerinde çalışılmalıdır. Bu çalışma kırsal yöre ile yapılan ilk tanışma olacaktır. Resmi istatistikler bunlara örnek olarak gösterilebilir.

* Üzerinde çalışılacak konular ile ilgili literatür gözden geçirilmelidir.

* RRA çalışmasının ana noktalarını ve bunlar arasında ilişkileri sergileyen şekiller ve çizelgeler *(conceptual framework)* hazırlanarak üzerinde çalışılmalıdır.

* RRA çalışmalarının hangi konular üzerinde yoğunlaşacağını belirlemek amacıyla ön hazırlık olarak sadece gözlemlerin yapıldığı bir arazi gezisi düzenlenmelidir. Ekip üyeleri bir araya gelerek RRA konularına ilişkin birbirlerine sorular yönelttiği "beyin fırtınası" *(brainstorming)* tartışmaları yapılmalıdır. Ekip elemanlarının aynı görüş birliğine vardığı konular, köylerde yapılacak yarı yapısal mülakatlarda kullanılabilir.

4.3.Arazi çalışmaları ve organizasyonu *(Field Study Organization)*

RRA'nın en önemli aşaması, arazi çalışmalarıdır. Arazi çalışmalarına başlanılmadan önce yapılacak olan hazırlıklar ve arazi çalışmalarında ekip üyelerinin dikkat edeceği hususlar şunlardır;

Mülakat yapılacak grupların oluşturulması; Kırsal yörede yarı yapısal mülakatları yapacak olan grup, en az 2 en fazla 4 kişiden oluşmalıdır. Örneğin 6 kişilik bir RRA ekibi kurulmuş ise, görüşme ve mülakatlar için 3'er kişilik 2 grup oluşturulabilir. Üye sayısı çok fazla olan ya da geniş tutulan bir grup, mülakat yapılacak kişiler için *istenmeyen bir atmosfer* yaratabilir. Böyle bir atmosferde yapılan mülakattan, verimli ve yararlı bilgilerin elde edilmesi güçtür.

Anahtar bilgi kaynakları ve mülakat yapılacak grupların seçimi: Bir RRA çalışması kırsal birimlerin; *yerleşim ve göç tarihini, fiziksel ve biyolojik karakteristiklerini, sosyal yapısını, tarımsal üretim şeklini ve orman kaynaklarına bağlılık düzeyini* ortaya koyabilmelidir. Bu bilgilerin elde edilmesi için öncelikle görüşülmesi gereken bilgi kaynakları; *köy muhtarları, ihtiyar heyeti üyeleri, imam, öğretmen, yaşlı kişiler* olacaktır. Anahtar bilgi kaynakları ile yapılan görüşmelerden sonra, hane halkı düzeyinde mülakatlara geçilebilir. Bu aşamada bilgi ağı şebekesi kurulması *(triangulation approach)* çok önemli bir RRA yaklaşımı olacaktır. RRA çalışmalarında, mülakat yapılacak kişi sayısı hakkında, özel bir sayısal kural bulunmamaktadır. Fakat genel olarak RRA ekibinin yeni bilgi elde etme olanağının kalmadığı ve elde edilen bilgilerin, doğru ve güvenilir olduğuna inanıldığı ana kadar mülakatların yapılması gerekmektedir. Öte yandan görüşme ve mülakat yapılacak kişi sayısı çalışmanın amacına, zamana ve elde var olan kaynakların miktarına göre değişmektedir. Ayrıca çalışma süreci içerisinde gereksinim duyulduğunda görüşme ve mülakat yapılacak yedek kişilerin ayrılması gerekmektedir.

Yarı yapısal mülakatlar; Röportaj olarak da belirtilen *yapısal mülakat (structured interviewing)* ile *yapısal olmayan mülakatlar (unstructured interviewing)* arasında yer alan bir mülakat tekniğidir. Yapısal mülakatlarda, önceden hazırlanmış ve belirli bir sıra ile yöneltilen sorular kullanılmaktadır. Yapısal olmayan mülakatlarda ise, mülakat için hiçbir soru hazırlığı yapılmamakta ve mülakat geniş bir serbestlik içinde kendi olağan çizgisi ile gelişmektedir. *Yarı yapısal mülakatlarda, üzerinde görüşülecek ve tartışılacak konular, sadece ana başlıkları ile belirtilmiş olup, **anket çalışmalarında rastlanılan kalıplaşmış sorulardan** farklıdır.* Yarı yapısal mülakatlarda elde edilen bilgilerin kalitesi ve düzeyi, yapılan görüşme mülakatların yürütülme şekline bağlıdır. İdeal olarak bir

görüşme ve mülakat süresinin 2 saatten fazla olmaması önerilmektedir.

* ***Protokol kuralları;*** RRA çalışmaları için görüşme mülakatlar esnasında grup üyelerinin davranışlarını belirleyen çeşitli protokol kuralları geliştirilmiştir. Protokoller ekip üyeleri arasında görev ve rollerin bölüşümünü içeren kurallardır. Bu protokol kurallarından bazıları şu şekilde belirtilebilir:

*Görüşme ve mülakatlarda ekip üyelerinden bir kişi grup lideri olarak görev yapmalıdır. Bu kişi görüşme ve mülakatın başladığı ya da bittiğini belirterek yöneticilik rolü üstlenmelidir.

*Grup lideri ziyaretin amacını açıklayarak, mülakat ve görüşme yapacak grubu ziyaret edilen kişilere takdim etmelidir.

*Görüşme ve mülakatlarda görev alan grubun her üyesi, kendi uzmanlık alanına özgü konu ve ilgilendiği alan üzerindeki sorularını, bir başka mülakat yerine gitmeden önce sormalıdır.

*Görüşme ve mülakatlarda bir grup üyesinin konuşması bir başkası tarafından kesilmemeli, bunun için belirli bir sıra izlenmelidir.

*Görüşme ve mülakatlar esnasında her ekip üyesi kronolojik sıra içerisinde söylenen her şey üzerinde not almalıdır.

*Eğer mülakat süreci akıcı bir şekilde gitmiyorsa ve mülakatta bulunan kişilere yöneltilen sorulara karşı isteksiz davranıyorsa, ekip mülakatı durdurmalı ve devam etmemelidir.

Arazi çalışmaları için tavsiyeler: RRA çalışması yapacak olan kişilere verimli mülakat yapabilmeleri için şu tavsiyelerde bulunulmaktadır:

*Görüşme ve mülakat yapılan kişiye ve sahip olduğu kültüre daima saygı gösterilmelidir.

*Mülakat yapılan kişilerin önünde, ekip üyeleri tarafından hararetli ve şiddetli tartışmalar yapılmamalıdır.

*Verilen tüm cevaplara ilgi gösterilmelidir.

*Görüşme ve mülakat süresi boyunca arkadaş dostlukla dolu bir ortam yaratılmalıdır.

*Gözlem çalışmasının yapılması unutulmamalıdır.

*Uzun, genel ve karmaşık soru sormaktan kaçınılmalıdır.

*Yöneltilen sorulara verilen cevapların anlamlarının temiz, doğru ve açık olup olmadığı kontrol edilmelidir.

* *"Ne ?", "Ne zaman ?", "Nerede ?", "Nasıl ?", "Niçin ?" ve "Hangi ?"* soru sözcükleri kullanılmalıdır.

*RRA araçları olan; transektler, kroki, taslak haritalar, ürün takvimleri, karar ağaçları gibi kavramsal araçlar kullanılmalıdır.

*Mülakat yapılan kişilere vaat veren ya da belli taahhütlerde bulunulan konuşmalardan kaçınılmalıdır.

4.4. RRA Raporlarının Hazırlanması

Arazi çalışmalarından sonra, eksiklikleri bile olsa acilen bir RRA raporunun, çalışmayı yapan ekip tarafından hazırlanması gerekmektedir. Bu işlemin, *her ekip üyesinin **zihninde taze ve canlı** bilgiler varken yapılması* önemlidir. Daha sonra, düzenli bir **"Sonuç Raporu"** nun *(final report)* hazırlanmasına başlanabilir. ***Sonuç raporu;*** *belirli bir dispozisyon çerçevesinde; şekil, çizelge, grafik, harita ve krokilerin düzenli bir şekilde hazırlandığı ve kırsal yöreden toplanan tüm bilgilerin eksiksiz olarak verildiği bir dokümandır.* Bu dokümandaki bilgiler, kırsal kalkınma ve sosyal ormancılık plan ve projelerinin dizaynında kullanılmaktadır. RRA çalışmasının sonuçlandırılması ile birlikte, kırsal kalkınma

ve sosyal ormancılık çalışmalarının ikinci aşaması olan *planlama ve projelendirme* **(P&P)** aşamasına geçilmektedir. RRA ekibi sonuç raporunu, planlama ve projelendirme çalışmalarını yapacak olan kişilere sunarak görevini tamamlayabilir ya da planlama ve projelendirme çalışmalarının yapılmasını üstlenebilir. Pratikte RRA ekibi, planlama ve projelendirme çalışmalarını da yapmaktadır. Bu yol izlendiğinde RRA çalışmasının sonuç raporu **"Kırsal Kalkınma Planı"** ya da **"Sosyal Ormancılık Projesi"** ne dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

1) Apichatvullop, Y. ve Arkadaşları, 1992. **Rapid Rural Apprasial for Community Forestry**, Lecture for Regional Training Course in Community Forestry Development Techniques (Jan. 20- Feb. 28, RFD), Bangkok, Thailand.

2) Arı, O., I971. Türkiye'de Anket Metoduna Dayanan Sosyolojik Araştırmalar ve Uygulama Açısından Teori ve Kavramlar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-11, Ankara, Türkiye.

3) Beebe, J., 1987. **Rapid Appraisal: The Evaluation of the Concepts, and The Defnition of Issues**, (A Lecture for Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Thailand.

4) Chambers, R., 1987. **Shortcut Methods in Social Information Gathering for Rural Development Projects**, (A Lecture for Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Thailand.

5) Conway, G., 1985 b. **Rapid Rural Appraisal and Agroecosystem Analysis A Case Study from Northern Pakistan.** (A Lecture for Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Thailand.

6) Ergil, G., 1971. **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması (Rapor II)** DPT Yayınları, Yayın No: 999, İstanbul, Türkiye.

7) Grandstaff, W. S., and Grandstaff, T.B., 1987. Semi-structured Interviewing by Multidisciplinary Team in RRA (A Lecture for Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Thailand.

8) Johansson, Lars., 1995. **Reforming Donor Driven Projects and State Bureaucracies Trough.** Forests Trees and People Newsletter, No:26/27 April, Bangkok, Thailand.

9) Nichols, P., 1991. **Social Surveys Methods (Fieldguide for Development Workers)** Development Guidelines, No: 6, (Editoried by B. Pratt), Oxfam, 274 Banbury Road, Oxford, England.

10) Ohe, von der, W., 1991. **Socio-economic Surveys as an Essential Source of Basic Information for Deciding on Social Forestry Activities in Forest Villages**, Lecture for Rural Development and Community Forestry in Turkey, Seminar (11- 12 March 1991), Turkish-German Forestry Project, Ankara, Türkiye.

11) Pratt, B. and Loizos, P., 1992. **Choosing Research Methods (Data Collection for Development Workers)**, Development Guidelines, No: 7, Oxfam, 274 Banbury Road, England.

12) Sumluctrat, W. ve Diğerleri, 1987. **Summary Report of The Rapid Rural Appraisal Conference**, (Proceedings of The International Conference on Rapid Rural Appraisal), Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand.